

פרק ב'

מאמרים

אמונה וקיום מצוות

מאת: הרב ד"ר יוחאי רודיק*

מבוא

אחת המטרות המרכזיות בעולם החינוך הדתי היא לחזק את אמונתם של התלמידים בבורא עולם ולבסס אמונה זו על תשתית יציבה שאיננה מושפעת מרוחות סוערות והוויית עולמה של הסביבה. בד בבד שואפים אנשי החינוך ליצור אצל התלמיד רצון אמיתי לקיום מצוות מתוך זיקה פנימית עמוקה לעולם האמונה, והזדהות עם מערכת המצוות כביטוי נפשי ומעשי לאמונה חזקה בנותן המצוות.

"החינוך למצוות איננו אינטרס של אבא שלי, של סבא שלי, של הרב שלי או של כל רשת חינוך אחרת. החינוך למצוות זו היכולת להבין מי אני, מה מעשי, מהו אופיי, מה הן המידות שלי... החתירה אל האמת צריכה להיות משותפת לתלמידים ומורים כאחד"¹.

השאלה העיקרית, לאור "הצהרת כוונות" זו, היא כיצד עושים זאת הלכה למעשה, הן במסגרת בית הספר והן במסגרת המשפחתית המצומצמת. להלן ננסה בע"ה להציג מספר כיווני חשיבה ושאלות יסוד שיוכלו לסייע, לעניות דעתנו, בהגשמת המטרות החינוכיות.

(א) מהי אמונה וכיצד נרכוש אותה?

(ב) מה תפקיד המצוות?

(ג) כיצד נעמיק את הקשר וההזדהות בין האמונה לקיום המצוות?

מהי אמונה וכיצד נרכוש אותה?

במשך אלפי שנים מאז שחר ההיסטוריה ועד התקופה המודרנית² היו רוב האנשים מאמינים. אמונה בכוחות הטבע, בגרמי השמיים ובאלים מסוגים שונים. באותם ימים מי שרצה להעמיד בסימן שאלה את האמונה המובנת מאליה, היה צריך להיות נועז, ביקורתי ובעל מחשבה עצמאית.

בעידן החדש התחולל שינוי משמעותי. פתאום נשאלות שאלות שכמעט ולא נשאלו

* הכותב משמש כמפמ"ר מחשבת ישראל בחינוך הדתי.

(1) וישליצקי, הרב א. "חינוך למצוות - מחויבות מתוך חופש", בתוך: החינוך לאמונה בדורנו, הוצ' אל עמי, ירושלים תש"ס, עמ' 17.

(2) ברצוני להודות לידידי הרב יוני לביא שעזר לי לנסח את ראשיתו של קטע זה ("חברים מקשיבים"). ניתן לראות הרחבת המהלך כולו ביחידת לימוד חדשה במחשבת ישראל "אמונה וגאולה" המוטמעת בימים אלו במערך לימודי מחשבת ישראל בחינוך הדתי.

מעולם ואיש לא העז להעלותן על דל שפתיו. נוצרה מציאות בה חוסר האמונה הפכה ל"אמונה" הרווחת. כדי להגיע לאמונה צריך האדם להיות מחפש, מעמיק, חושב, מעמיד בספק את עיקרי חוסר האמונה. אם בעבר האמונה הייתה התרבות הכללית, מורשת האבות, היום האמונה מוכרחת להיות נרכשת. מתוך חיפוש, מתוך געגוע, מתוך ייסורים, מתוך מאבק, מתוך התגברות.

מהי אמונה? האם היא כוח נפשי שיתכן ונולדת אותו? "או שיש לך את זה או שלא"? האם זה רגש שאפשר לפתח? משהו שאפשר להוכיח מבחינה שכלית? או אולי דבר אחר לגמרי?

האם "אמונה תמימה" היא מושג שאבד עליו הכלח או שעדיין יש לה מקום ותפקיד? מהו היחס בין האמונה לבין קיום המצוות ("דתי בלב" לעומת "העיקר זה המעשים"). מהו הקשר בין אמונה ומוסר, האם יתכן אדם מוסרי שאיננו מאמין, האם יתכן אדם מאמין שאיננו מוסרי? האם לימוד אמונה ומחשבת ישראל זה "עוד מקצוע לבגרות", או שמדובר בלימוד חיוני לבניית אישיות מעמיקה חיה ומתמודדת? להלן ננסה בע"ה להתמודד בתמציתיות עם שאלות חשובות אלו.

שאלת היסוד בה נפתח האם מותר למאמין לשאול שאלות, לברר לעומק את אמונתו, או שמא האדם מחויב להאמין, ללא שאלות, ללא חקירה כלשהי. יתירה מזו, האם יש מקום בעולם האמונה לחיפוש? או שהאדם המאמין ומצווה להאמין ללא חיפוש העמקה. נעניין בקטע שכתב הסופר יזהר סמילנסקי המציב את השאלה המדוברת בהיבט חד משמעי לפי דעתו: "להיות חילוני, זה להיות בעל תביעה לריבונות על חייו. בלתי מחויב מראש למצוות או לחיובים שלא באו מהכרעתו ומהסכמתו האוטונומית. לרבות קבלת חולשתו והמחיר שהוא משלם על שגיאותיו.

חילוני הוא מי שמקבל עליו עמידה מתמדת במצב מהפכני. אין לו את מי להאשים מעליו ואין לו אל מי לפנות שם. כל האחריות עליו. האחריות ומחירה, האחריות וכאב בידותה, אבל גם האחריות וריבונותה. ואילו הדתי המצוי אינו מחפש. הוא כבר יש לו. עליו רק לקיים, רק לציות, רק לעשות כמצווה. לכל היותר לפרש סתירות. הוא עומד וידיו מלאות לו, מלאות הלכות, תשובות ופוסקים...

מי שידי מלאות זה לא יוכל לקחת עוד. רק מי שידי ריקות יוכל לקחת - כשימצא. מבחינה זו אשרי ידיו הריקות של החילוני, הן יתרונו: הן עשויות לחיפוש וכשימצא ייקח"³.

לעניות דעתי, הנחת היסוד של הכותב אינה נכונה. עולמו של המאמין מעוצב דווקא מתוך העמקה, מתוך געגועים וכיסופים, ומתוך רצון אמיתי לברר מהי אמונתו ומה מחויבותו כלפיה כאדם מאמין. הראי"ה קוק בספרו "אורות הקודש"⁴ מתייחס אל חתירתו המתמדת של האדם המאמין להגיע לשלימות נפשית וכותב: "מי שאין נפשו משוטטת במרחבים, מי שאינו דורש את אור האמת והטוב בכל לבבו אינו סובל הריסות רוחניות, אבל גם אין לו בנינים עצמיים... מי שנשמת אדם בקרבו, נשמתו לא תוכל לחסות כי אם בבנינים שהוא בונה בעמלו הרוחני".

(3) סמילנסקי, י. "העז להיות חילוני".
(4) קוק, הרב א.י. אורות הקודש, חלק ב', עמ' שי"ד.

גדולי הדורות נחלקו בשאלת לגיטימיות החקירה הפילוסופית. ר' יהודה הלוי קובע כי ללא ספק עדיף המאמין התמים והוא "מעולה מן המתחכם והחוקר", אולם בד בבד הוא קובע כי "מי שנטה מהמדרגה העליונה הזו אל המחקר מוטב לו כי יבקש טעם לדברים האלה אשר יסודם בחכמה האלוקית ולא יעזבם לסברות רעות ולספקות" (כוזרי, ב', כ"ו). לעומתו, ר' נחמן מברסלב רואה בעבודת ה' בתמימות גמורה, ללא שום מחקר והתחכמות, את המדרגה האידיאלית. בספרו "ליקוטי מוהר"ן" כותב ר' נחמן: "באמת הוא איסור גדול להיות מְחַקֵּר חס ושלום... כי מי שנכנס בתוך החכמות הללו חס ושלום יכול ליפול שם" (ליקוטי מוהר"ן, תנינא, אות י"ט).

מהי הגדרת האמונה ומדוע אכן יש צורך להעמיק בה ולברר את יסודותיה? האמונה טבועה בעומק נפשו של כל אדם ואנו מצווים לחשוף אותה ולהגיע אליה באמצעות השכל כדברי המלבי"ם⁵: "ה' נטע בשכל האדם ידיעות נשתלו בו מלידה ומבטן ואשר תביא איתה הנפש ממקור מחצבתה, שיש אלוה נמצא ושהוא אחד... עד שמי שמביט בעין השכל בבתי נפשו ימצא דעות אלו טבועות בנפש כל אדם... והמצווה היא שישתדל לדעת זאת בידיעה ברורה".

בריאת האדם ב"צלם אלוקים" הטביעה את יסוד האמונה בעומק נשמתו והאמונה עצמה היא טבעית לאדם. הרב קוק מגדיר טבעיות זו בספרו "אורות" וקובע כי "הדביקות בה' היא התשוקה היותר טבעית לאדם... כשם שאנו מוכרחים לחיות, להיות ניזונים ומתגדלים, כך אנו מוכרחים להיות דבקים בה'". האתגר העומד בפנינו הוא לחזק את הזדהותנו עם האמונה ולהפנים אותה בתוכנו בבהירות וללא ספיקות כלל, כדברי ר' יוסף אלבו ב"ספר העיקרים"⁶: "האמונה בדבר הוא הצטייר הדבר בנפש ציור חזק עד שלא תשער הנפש בסתירתו בשום פנים, אף אם לא יוודע דרך האימות בו".

המשימה העיקרית העומדת בפני האדם המאמין, גם לאחר שנעשה מודע לאמונה הקיימת בנשמתו, היא לזקק את התשוקה הטבעית שקיימת בו ולכוון אותה אל בורא עולם. לצערנו, אנו עדים לדתות שונות, ומגמות רוחניות מגוונות המנסות לתת פורקן לתשוקה הטבעית המדוברת, אולם תכליתן היא תכלית שלילית. לדוגמא: "מלחמת קודש", שעיקרה הרג ואובדן, המבססת את יסודותיה, כביכול, על רצון בורא עולם, או מגמות רוחניות במזרח הרחוק המיישמות את התשוקה הטבעית המדוברת בדרך של עבודה זרה.

כיצד נרכוש את האמונה ונטביע אותה בתוכנו?

גישה אחת נוכל למצוא ב"מדרש הגדול"⁷ המתאר את חיפושי אברהם אבינו אחר בורא עולם:

(5) פירוש המלבי"ם, שמות כ', ב

(6) ר' יוסף אלבו, ספר העיקרים, מאמר ראשון, פרק י"ט.

(7) מדרש הגדול, בראשית, פרק י"ב.

"והיה משוטט בדעתו ואומר עד מתי אנו משתחוין למעשה ידיו, אין ראוי לעבוד ולהשתחוות אלא לארץ שהיא מוציאה פירות והיא מחייה אותנו. כיוון שראה שהיא צריכה לגשמים ואלמלא שמיים נפתחין ומורידון גשמים לא הייתה מצמחת כלום, חזר ואמר אין ראוי להשתחוות אלא לשמיים..."

משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך וראה בירה (=טירה) גדולה וגבוהה ביותר, ביקש להיכנס לתוכה. חיזר על כל צדדיה ולא מצא פתח... כיוון שראה אותו בעל הבירה שהוא מצטער על כך אמר לו למה אתה מצטער? אני הוא בעל הבירה".

המדרש מציג את אברהם אבינו כאדם המחפש את הבורא ורוצה לקנות לעצמו אמונה אמיתית. המדרש מדגיש את המאמץ שבחיפוש באמצעות שימוש במילה "מצטער" החוזרת כמה פעמים במדרש זה. גישה דומה נוכל למצוא בדברי הרמב"ם: "כיוון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן והתחיל לחשוב ביום ובלילה, והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג ומי יסבב אותו?"⁸.

גישה שנייה⁹. מדגישה את ההיבט שמשמעותו כי האמונה טבועה בנפש האדם מלידתו, ומוצאת

בתלמוד הבלי במסכת נידה צליל:

"למה הוולד דומה במעי אמו? לפנקס שמקופל ומונח... ואוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה, ואינו מוציא רעי, שמא יהרוג את אמו. וכיוון שכך יצא לאוויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אינו יכול לחיות אפילו שעה אחת.

נר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותם הימים, ומלמדים אותו את כל התורה כולה. וכיון שבא לאוויר העולם בא מלאך וסוטר על פיו ומשכחו כל התורה כולה."

לימוד התורה של התינוק במעי אמו מדגיש החיבור לתורה שהוא יסוד האמונה טבוע באדם מלידתו של התינוק. השכחת התורה מחייבת לימוד מחדש על בסיס עולם אמוני שהיה מוטבע בעבר בנפש האדם. לפי גישה זו ניתן לומר כי גם כאשר אדם מחפש את דרכו ומנסה לזהות את התשוקה הפנימית הקיימת אין זה חיפוש ללא בסיס, אלא חשיפה של יסודות רוחניים קיימים.

מקור נוסף ממנו נוכל ללמוד על דרכים לרכישת האמונה ניתן לראות בספרו של הרב אליהו דסלר "מכתב מאליהו"¹⁰.

(8) רמב"ם, הלכות עבודת כוכבים, פרק א', הלכה ג'.

(9) בבלי, מסכת נידה, דף ל'

(10) דסלר, הרב א. מכתב מאליהו, חלק ג'.

חלק ג': נעיין בחמש דרכים המוצעות בספרו לאדם המעוניין בקיום מצוות האמונה ורכישתה. *הדרך הראשונה* - היא הדרך החיצונית המתבטאת בלשון אמונית למרות שהאדם עדיין איננו משוכנע בשלב זה לגמרי בנכונותה. ביטויים כגון "בעזרת ה'" ו-"ברוך ה'", או תפילה, גם אם בכל דרך חסרה עדיין כוונה פנימית, ירחיקו את האדם מהעבירה וירגילו אותו לאט לאט בקיום המצוות והפנמת האמונה.

הדרך השנייה - היא דרך ההתבוננות המבוססת על התבוננות בפלאי הבריאה ובעולמו הפנימי של האדם. מאבק הכוחות בין יצר הרע לבין יצר הטוב מלמד על משמעות פנימית שתכליתה גילוי הרוחניות. *הדרך השלישית* - היא דרך הקדושה. אדם יגיע לדרך זו באמצעות דביקות במידת האמת, התרחקות מיצר הרע ודביקות בתורה מתוך התלהבות והתרגשות ולא רק מכוח ההרגל והמסגרת. *הדרך הרביעית* - היא הביטחון השלם בבורא העולם. בדרך זו אדם אינו דואג ושם מבטחו בקב"ה. בטחון זה מקדם את האדם ומעצים את אמונתו. *הדרך החמישית* - היא ההתעסקות המתמדת בעבודת ה'. ההתעסקות המתמדת היא עצמה מובילה להכרה ואמונה בקדוש ברוך הוא.

נסיים בהכוונתו של הראי"ה קוק בספרו "מאמרי הראי"ה":

"ההתקשרות היותר חזקה שבין התקשרויותיו של אדם היא ההתקשרות שהוא מתקשר לדברים שהם טבעיים אצלו. קישורו של אדם לדברים בלתי טבעיים היא התקשרות מקרית... להשכלת והבנת אמונת אומן אנו באים מתוך הכרה פנימית טבעית. ככל דבר טבעי הצריך לשני מיני עיבודים כמו למשל החיטים, שראשית אנו צריכים להסיר מהם את הקליפות החיצוניות ולבררם מתוך התבון, הקש והמוץ ואח"כ להכשירם למטרתם, כן הוא גם כוח האמונה הטבעי. הניצוץ האלוקי מכוסה בקליפות רכות, גסות ודקות. עלינו מוטלת חובה ועבודה כפולה להשליך ולהסיר מעליו את הקליפות... ואח"כ לעבדו וללטשו עד שנגה ברוך יאיר על פני כל העולם כולו"¹¹.

כדי לגלות ולהפנים את האמונה יש לזקק אותה ולהסיר את המחיצות המפרידות בינה למודעות האדם. מחיצות אלו יכולות להתבטא במידות רעות (גאווה, תאוה, קנאה), או בחטאים המונעים מאור הנשמה להתגלות. לאחר הסרת המחיצות (=קליפות הקש והמוץ המסתירות את הגרעין) יש להעמיק במהות האמונה ולעבד אותה.

מה תפקיד המצוות?

פעמים רבות נשמעות שאלות מהותיות, מפי נוער ומבוגרים, בנושא קיום המצוות ותפקידן. חלק מהשאלות עוסקות בעצם הצורך לקיים מצוות כביטוי לעבודת ה'. יסוד שאלה זו נובע מחוסר הבנה מדוע יש צורך בפעולות מעשיות כדי לבטא את האמונה

(11) קוק, הרב א'. מאמרי הראי"ה, חלק ב', עמ' 48.

בבורא העולם. מדוע לא מספיק להרגיש הרגשה כללית של דביקות בקב"ה ואמונה עזה, ויש צורך בקיום מצוות?

שאלה אחרת בהקשר זה מתייחסת להיבט הטכני של קיום המצוות. האם יש במצוות עומק רעיוני ומחשבתי, או שאין ערך למחשבה והעיקר הוא עצם קיום המצווה.

הוגי הדעות השונים לאורך הדורות עסקו רבות בצורך לקיים מצוות ובכוונה העומדת מאחוריהן. בעל "ספר החינוך" כותב בהקשר זה ¹²:

"יש במצוות התורה טעם להועיל בני אדם בדעותיהם להכשירם ולהרגילם להכשיר בהן כל פעולותיהם, ושאין התועלת בעשייתן חלילה לבורא ברוך הוא, ואם אמנם יש מן המצוות שלא השגנו בטעמן במיעוט שכלנו, מרוב עומקן ותכלית גודלן, לא נמנע ממנו מהגיד בהן כל אשר נשיג".

התועלת המרכזית בעשיית המצוות היא עבור האדם ולא עבור בורא עולם, וקיימת חשיבות גדולה לקיום המצווה גם אם איננו מבינים את טעמה כתוצאה ממוגבלות שכלנו.

הרמב"ם בספרו "מורה נבוכים" ¹³ מחדד את מטרת קיום המצוות בהדגשתו: "כל מצווה מאלו תרי"ג המצוות היא אם לנתינת דעת אמיתית, או להסיר דעת רע, או לנתינת סדר ישר, או להסיר עוול, או להתלמד במידות טובות, או להזהיר ממידות רעות. הכול נתלה בשלושה דברים: בדעות, במידות ובמעשה ההנהגה המדינית".

בהקשר זה יש השואלים מדוע יש צורך בתרי"ג מידות והרי לכאורה ניתן להשיג את המטרות המדוברות במספר מצוות קטן יותר? יתירה מזו, מדוע נאמר בתלמוד "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" ¹⁴, והרי לכאורה ריבוי המצוות מוביל ליותר עבירות ואם בורא עולם אכן רוצה לעזור לנו מוטב היה שיקל עלינו ויוריד כמה מצוות?!... בעל "ספר החינוך" מתמודד עם שאלה זו וחושף היבט נוסף בתכלית קיום המצוות: ¹⁵

"ועל כן אמרו חכמים ז"ל רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות כדי להתפיס בהן כל מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו, להיטיב לנו באחריתנו. כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד".

מצוות התורה מכוונות להוביל את האדם אל שלימותו הרוחנית ולחבר את נפשו, אישיותו, וגופו אל בורא עולם באמצעות שכלו, רגשותיו, רצונו ויצריו. המצוות הן הביטוי המעשי לחוויותיו הפנימיות של האדם שאינן נותרות כרגשות ערטילאיים המנותקים מהמציאות אלא מעוצבות ומקבלות ביטוי מעשי ומוחשי באמצעות עשיית המצוות. סוג אחר של מצוות נועד לקבע בנפשותינו את החוויות הרוחניות שעברנו במהלך ההיסטוריה ולחבר לחוויות היסטוריות אלו גם את האנשים שלא היו שותפים בפועל למעמדות ההיסטוריים כיוון שלא היו עדיין בעולם.

(12) ספר החינוך, מצווה תקמ"ח.

(13) רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ג', פרק ל"א.

(14) בבלי, מסכת מכות, דף כ"ג.

(15) פר החינוך, מצווה ט"ז.

במקרים אחרים עוזרות המצוות להחיות בנפש היהודי חוויות רגשיות-היסטוריות כדי שלא ינוס ליחן, וחוויות אלו תיותרנה ברעננות עד היום, למרות שחלפו אלפי שנים מזמן התרחשותן. דוגמאות למצוות אלו הן יציאת מצרים - "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" - ומצוות רבות אחרות.

כיצד נעמיק את הקשר וההזדהות בין האמונה וקיום המצוות?

"אין האדם קונה שום מעלה כי אם מתוכיותו, מעצמותו המהותית הפנימית, ולא ממה שבא לו מבחוץ, כי המקרים אינם מולידים את האושר האמיתי. אבל הלוא התורה והמצוות הן עצמיות האושר והם באים לאדם מחוצה לו? אמנם כאשר נתבונן נמצא שכל אחד משיג מהתורה והמצוות רק את מה שצפון בפנימיותו... והרי התורה והמצוות, שהן הן עצמיותן של חוקי ההווה כלולות הן בו, וכשהוא מתדבק בהן הרי הוא מתדבק בעצמיותו. וכשבא האדם על ידם לדביקות אלוקית, הרי הוא בוודאי מוצא את עצמיותו, כי כל עצמיותו היא רק במקור הווייתו - באלוקים".

(הראי"ה קוק, "חדריו", עמ' כ"ד-כ"ה)

אחת הבעיות העיקריות הגורמת לנתק מסוים, אצל חלק מהאנשים, בין האמונה הרוחנית לבין הקיום המעשי של המצוות היא התחושה שהמצוות אינן מבטאות בצורה מספקת ועמוקה את התחושה הנפשית ולפעמים, לדעת אותם דוברים, המצוות מגבילות את ההשתוקקות האוטנטית של האדם לבוראו. כתוצאה מכך, צמחו אסכולות שונות שכל אחת מנסה לבטא על פי דרכה את הקשר לריבונו של עולם. יש המבטאים קשר זה באמצעות שירה ומוסיקה על חשבון תפילה וקיום מצוות, יש המסתפקים ב"מצוות נבחרות", ויש המסתפקים בתחושת אמונה פנימית, בבחינת "דתי בלב" ואינם מקיימים מצוות.

הראי"ה קוק, בקטע שהבאנו לעיל, מחדד את התחושה המדוברת בשאלתנו הנוקבת כיצד מוגדרים התורה והמצוות כ"עצמיות האושר", למרות שלכאורה המצוות אינן נובעות מעצמיותו של האדם, ואינן מבטאות לכאורה את עולמו הפנימי שהרי המצוות באות מחוץ לאדם?

הרב קוק מחדש בדבריו כי אין לראות את ה"אני" של האדם ואת עולמו הפנימי כמנותקים מהתורה והמצוות, מאחר ומערכת המצוות הן עומק חוקי ההווה בכלל ושורש עצמיותו ועולמו הפנימי של האדם בפרט. לאור זאת מגיע הרב למסקנה כי שמירת המצוות איננה מערכת נפרדת מהדביקות האלוקית, אלא אדרבא, ככל שאדם מקיים את המצוות בדביקות גדולה יותר, כך הוא מעמיק את חיבורו אל ה"אני" שלו ואל עצמיותו שהרי "כל עצמיותו היא רק במקור ההווה - באלוקים". מכאן נובע שאין לראות את מערך עולמו הפנימי של האדם כמנותק מעולם המצוות אלא בדיוק הפוך. ככל שיעמיק אדם את חיבורו הנפשי אל עולם המצוות ודביקותו בהן כך יחשוף ויעמיק את עולמו הפנימי.

המשמעות המעשית הנובעת מהדרכה זו מחייבת יצירת מודעות לקשר ההדוק בין שתי המערכות ולימוד מעמיק כיצד מבטאות המצוות את עולמו הפנימי של האדם. לדוגמא: כוח הנתינה היא תחושה טבעית של האדם. לפעמים כוח הנתינה מתבטא באהבת הורים לילדים, לפעמים כוח הנתינה מתבטא באהבת בעלי חיים, ולפעמים כוח הנתינה מתבטא בעזרה לזולת. מצוות הצדקה, שאנו מחויבין בה מהתורה, משמשת כביטוי חיצוני לכוחות נפש פנימיים.

בהקשר זה יש לציין את ההשקפה הרווחת במקרים מסוימים לפיה עולם המצוות מגביל את חירות האדם כפי שהרחבנו לעיל. דווקא לאור זה נראית מוזרה הקביעה "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" (אבות, פרק ו', משנה ב') ממנה משתמע כי חירות אמיתית היא דווקא קיום המצוות. תשובה לעניין זה נוכל לראות בתובנה כי בן חורין אמיתי הוא דווקא האדם שאינו נכנע ללחצי הסביבה אלא הוא נאמן לעצמו. תורת ישראל מתחילה מהאדם עצמו – "חיי עולם נטע בתוכנו". בורא עולם נתן לעמו בפרט ולעולם בכלל מערכת של תורה ומצוות כדי שנוכל לגלות ולחשוף את היסודות הרוחניים הטמונים בנו, לחשוף את עצמנו.

גורם נוסף בהחלשת המוטיבציה לקיום המצוות מחד גיסא, ומאידך גיסא הסתפקות באמונה ערטילאית בלבד, הוא חוסר הבנה במהותן של מצוות מסוימות וחיבורן אל נפש האדם. כיצד נוכל להתמודד עם בעיה זו ולהביא את האדם להבנה כי כל מערך המצוות נועד לקידומו הרוחני והעמקת אמונתו ודביקותו בבורא עולם?

נענין בתוצאות מחקר גרפולוגי שנערך בשעתו בארצות הברית¹⁶ ויכול לסייע גם בנושא המדובר:

"לאחרונה קמו מספר גרפולוגים ושאלו את עצמם: אם אכן יוצרת תת ההכרה ומבטאת את תכונותיה בצורת הכתב, שמא קיים גם תהליך הפוך. דהיינו השפעת צורת הכתב על תכונות האדם.

השאלה התעוררה בעקבות בעיות של ילדים מופרעים שנשלחו לייעוץ גרפולוגי ואשר כתב ידם אישר וגילה את הצדדים השליליים. עלה הרעיון להעמיד בפני הילדים דגם כתב שצורתיו מסמלות את התכונות החיוביות החסרות בהן... הניסיון עלה יפה.

נמצאנו למדים כי כשם שתת ההכרה יוצרת צורות וסימנים בעלי משמעות, ללא שיתופה של ההכרה כלל, כן ביטויים של צורות וסימנים בעלי משמעות יוצרים ומחדירים משמעות זו לתוך תת ההכרה ללא שיתוף ההכרה. מכאן פתח דרכו נוכל להתקרב להבנתם של טעמי המצוות."

המסקנה שמשתמעת מהניסוי המדובר מלמדת כי בני האדם, כתוצאה ממוגבלות שכלם, אינם יכולים לרדת לעומק טעמיהן ומשמעותן של כלל המצוות. מערך המצוות פועל על האדם, לפעמים באופן תת הכרתי, ומשפיע על עיצוב אישיותו וחיזוק אמונתו. אי הבנת טעמי מצוות מסוימים אינו צריך למנוע את קיומן. אדרבא, לפעמים דווקא המצוות שאיננו מבינים בשכלנו

16) אל המקורות, חלק ב', הוצ' תנועת "אל המקורות", בני ברק תשמ"ז.
17) וולבה, הרב ש. עלי שור, חלק ב', עמ' מ"ה, באר יעקב תשל"ח.

את טעמן הן שתוכלנה להשפיע על עומק אמונתנו ולעצבה.
נסיים בקטע מתוך ספרו של הרב וולבה "עלי שור" ¹⁷ במאמרו מודגשת חשיבות
הפעולה המעשית וקיום המצוות:

"הדברים מפליאים. אם יהיה אדם חושב מחשבות גדולות על עניין הנדיבות,
ויחדש בו חידושים עמוקים ואמיתיים – לא יקנה על ידי מחשבותיו מידת
הנדיבות. אם יתן לאלף עניים זוז אחד – בזה יקנה קנין חזק בנדיבות! הרי מעשים
גשמיים יבשים מולידים מידה ומעלה בלב. מחשבות עמוקות אולי יעוררו את
האדם למעשה נדיבות פעם אחת, אבל קנין בנפש לא נוצר על ידן".

ולוואי ונזכה להאמין, לשמור, לעשות ולקיים ולעלות בדרך העולם בית א-ל.

אם אמן אמונה

מאת: שרה אליאש*

"ה' לא גבה לבי ולא רמו עיני
ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני
אם לא שיוויתי ודוממתי נפשי
כגמול עלי אמו כגמול עלי נפשי"

(תהילים קלא-א-ב)

הדימוי העולה במזמור קצר זה מהווה תמצית האמונה והביטחון הכרוכים זה בזה. על פי התיאוריה ההתפתחותית התינוק המתרפק על אמו אינו חש עצמו כבעל ישות עצמאית אלא כחלק בלתי נפרד מאימו. "דוממתי נפשי" - אין לו לתינוק עצמיות משלו והוא מתבטל מול ישות האם. כך בכל אופן הם פני הדברים במצב תקין, כאשר יש לתינוק אמן מלא באימו אשר מספקת לו כל צרכיו והוא מעוגן בה. מאימו מקבל הרך הנולד חום, הגנה, מזון ואהבה. בראשית חייו שרוי התינוק-האדם בחוויה של ביטחון מלא.

מציאות זו היא ביטוי לשיא האמונה מחד ולשורש האמונה מאידך. שורש האמונה על פי מזמור זה הוא הביטחון בהקב"ה, שחווה "הגמול עלי אמו", החוויה החזקה הזו בתקופת הינקות של הקשר עם האם, עם ההורים ועם הקן המשפחתי כולו זה הכלי דרכו מתרגל האדם הקטן בראשית חייו את הקשר גם עם הקב"ה.

כמורה, כמחנכת וכמנהלת נתקלתי לא פעם בשינוי התנהגותי שמקורו בהתערערות התא המשפחתי, הבא לידי ביטוי גם בהיחלשות אמונית ובקיום מצוות. זכורתי מקרה של תלמידה, ילדה טובה, מחוברת למסרים החינוכיים של האולפנה ופעילה במועצת התלמידות, אשר חדלה להתפלל, קיצרה חצאית והעיקר, פניה כבויות ומנוכרות, שלא כתמול שלשום. קראתיה לשיחה ובה היא שידרה שלכאורה "הכל בסדר, הכל כרגיל". לפתע, פרצה התלמידה בבכי וסיפרה כי הוריה מתגרשים.

הפגיעה בביטחון הבסיסי של ילד בביתו, בהוריו ובעולם המבוגרים מביאה כמעט תמיד, לפחות בשלב הראשון, לבעיטה באמונה.

בתקופת הפיגועים הגדולים והרצופים בשנים תשס"א-תשס"ג חששתי, כי הפגיעה בביטחון האישי היומיומי בבית ובדרך, והתערערות בביטחון עולם המבוגרים, אשר לא הצליחו להגן על הילדים, עלולה להביא לשבר אמוני ואכן, כך קרה בתחילה. העלייה במפלס החרדות הקיומיות, המרירות, האכזבה, ערעור האמיתות הבסיסיות - באה

* הכותבת שימשה כמנהלת אולפנה "להבה" - קדומים, וכיום מנהלת בתוכנית "מניפה".

לידי ביטוי ביחס לאמונה ובקשיים באמונה, במישור האישי, במישור הכיתתי והבית ספרי. במיוחד הדברים אמורים ביחס למחזור, שחוזה אבדנים רבים, שהשפעתם הייתה קשה. כמערכת בית הספר שאלנו את עצמינו שאלות קשות. את הכלים להתמודדות נתנו התובנות הכורכות את האמונה בהקב"ה עם הביטחון ברובד הקיומי הבסיסי ביותר של החיים. ידיעת שורש הבעיה מנציבה את דרך ההתמודדות. מודעות לחשיבות החום, האהבה, האמפטיה וחיזוק השייכות משמעותי ומשפיע יותר משיחות על ביטחון ואמונה. באחד המחזורים נעשה תהליך של חלוקת כיתות מחודשת והקטנתן, שמשמעותו תוספת זמן למחנכת הכתה לצורך יצירת קשר אישי, וליצירת גיבוש מחודש דרך פעילות חברתית ענפה. תוך אמון ותקווה לשינוי המיוחל - הוא אכן התרחש בעוצמה רבה. מסתבר, כי החינוך לביטחון בה' עובר דרך הביטחון בעצמנו, בתלמידות וביצירת מעטפת ביטחון ואמון במוסד החינוכי.

כיצד עושים זאת?

כיצד מאמנים את עצמנו כמורים להקשבה, להכלה, לאמפטיה ולהעצמה?

בעבר אפשר היה לחנך במלים גבוהות, בסיסמאות. היום זה פאסה. כדי לחנך לאמונה וביטחון, אתה כמורה צריך למצוא בעצמך את מקום הקושי שלך ולעבוד משם. המודעות העצמית שלך, המחנך/המורה/המדריך, לקשיים האמיתיים, להתמודדותך האישית עם שאלת אמונה וביטחון, למיקומך על רצף הבוטחים בה' - מבעל הביטחון של ר' נחמן ועד אחרון תלמידיך, היא תנאי הכרחי לעבודה אמיתית עם התלמיד, עבודה בגובה העיניים. כיום קשה לעבוד ממקום של סמכות בלבד והיא אינה יכולה להשפיע לאורך זמן. רק עבודה מתוך מודעות עצמית ומתן אמון יכולה לאפשר לך המחנך לעזור לתלמידיך בקשיי אמונה. בתחילת דרכי כמנהלת צעירה הבחנתי בקשר מיוחד בין שיעורי חינוך גופני לאמונה. שמתי לב כי בשיבות מורים האבחנות, שניתנו על ידי המורה לחינוך גופני, קשורות קשר ישיר וברור למצב הרוחני, הנפשי והאמוני של התלמידות. בנות בעלות דימוי עצמי וגופני נמוך, אשר חששו להתעמל ולא הסכימו להיחשף לתרגול, בדרך כלל סבלו גם מקשיים באמונה, אשר באו לידי ביטוי בדרכים שונות. ר' צדוק הכהן מלובלין אומר: "אהבת ה' היא אהבת עצמו" ("צדקת הצדיק", רכ"ד) כששמעתי ביטוי זה לראשונה הזדעזעתי. אנחנו, האמונים על ביטול העצמיות והאנוכיות, כיצד נבין אמרה זו? ר' צדוק הבין כי שורש הכפירה מתחיל בניכור של האדם לעצמו, כאשר אין אדם מאמין בכוחותיו והוא ביקורתי ומאשים את עצמו ואינו אוהב את עצמיותו, אין הוא יכול להאמין ולבטוח בהקב"ה. ביטוי זה, של ר' צדוק מהווה הדרכה ממשית ומעשית למחנך. רצונך להגביר אמונה וביטחון בקב"ה בקרב תלמידיך? ראשית יש לעבוד על בטחון התלמיד בעצמו, על אהבה עצמית במובן העמוק והאמיתי. שנית, יש לצמצם את השיפוטיות ולחזק ולהעצים את התלמיד בכל דרך אפשרית.

בדור של תחרותיות, שיפוטיות וביקורתיות, כאשר יש ילדים, הכורעים תחת נטל ציפיות, יש חשיבות עצומה לגישה המכילה, הנותנת אמון.

לדעתי, בעומקן של בעיות צניעות, תפילה, העתקה במבחנים ועוד קיימת בעיה של ניכור וחוסר אמון של האדם בעצמו, ומתוך כך הוא מחפש הישגים וביטויים חיצוניים להגברת תחושת הערך שלו. חיזוק תחושת הערך העצמי היא עבודה מתמדת המגבירה ביטחון בה'.

רבותינו לא היו מורים! רבותינו היו תלמידי חכמים!

יש ללמוד מהם - אתה המורה, היה תמיד גם תלמיד, לך לבית המדרש!

אם אתה מלמד צניעות למד היכן אתה פוגש את הצניעות. חייה את הקושי ואת הלמידה ממקום הקושי האישי. אם אתה מלמד על מידת הביטחון בה' ברר היכן מצויים קשייך שלך.

בית הספר הופך לבית מדרש בו מורים ותלמידים יחד מלבנים את הסוגיות החשובות.

איני יכולה שלא להביע את דעתי במאמר זה על חשיבותו של בית הספר האינטגרטיבי-מקום מיטבי להתפתחותו העצמית של המורה, לצמיחה וגדילה בכיוון של יכולת הכלה והעצמה.

בתי הספר האליטיסטיים מכניסים את הנוער למשבצות מוגדרות. מעצם טבעם והגדרתם הם עוסקים בהיבטים החיצוניים יותר, שהם גם הקריטריונים לקבלה, דחייה או סילוק. מובן, כי בבתי ספר אלו מתקיימות שיחות אמוניות ונעשית עבודה חינוכית, אבל כאשר המדד הוא חיצוני, גם תלמידים וגם מורים פעמים רבות לא נוגעים במקום הפנימי. דווקא נשמות גדולות עלולות לסבול מתהליך ההשתבצות למגירות והן נפלטות מבתי הספר הממוינים בקפידה ואנו מפסידים אותן.

הכחה האינטגרטיבית, לעומת זאת, אינה מאפשרת לטווח ארוך שיפוט חיצוני. כשהאווירה פתוחה ומכבדת, השונות מחייבת התייחסות לנקודות המוצא השונות. ההכרה במקומות השונים מאפשרת דיון פתוח, כנה ונוגע.

בעניין זה רבות למדתי מתלמידותיי. אחד האירועים שהשפיעו עלי היה מקרה בו הזמנתי תלמידה לשיחת משמעת ונזפתי בה על לבושה. הנערה החלה לבכות ואמרה לי: "המנהלת-לא ראית כמה התקדמתי? את יודעת שבקיץ לא הלכתי לבריכה מעורבת בישוב שלי?"

"צדקת ממני", השבתי לה.

מפגש זה היה בשבילי אבן דרך. ילדה זו לא נולדה במשפחת רבנים ואת דרכה אל

האמונה עשתה בעמל רב. לא בכדי אמרו חז"ל: "היזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה". את מצבה של אותה נערה אסור היה לשפוט רק על פי קריטריונים חיצוניים.

המחויבות הזו להעמיק, לראות מעבר לחיצוניות, להכיל תהליכים, לפגוש את התלמיד במקום בו הוא נמצא ולהושיט לו יד אוהבת ובלתי שיפוטית, העמיקה אצלי כמחנכת את האמונה והביטחון. לטווח הארוך, התמודדות עם קולות שונים, עם תהיות ושאלות ואפילו עם מרידה, אין בה בכדי לבטל את המסגרות והגדרים החיצוניים. אלה תמיד קיימים והם חלק מהחינוך אבל ההתקדמות והחוזים האישיים הנערכים תמיד שוב ושוב מול המסגרת הם תמצית עבודת החינוך.

חיזוק תחושת הערך העצמי והאהבה העצמית, חיזוק הביטחון הבסיסי ותחושת השייכות, ויכולת ההכלה והאמון של הסביבה הם המפתח והמנוף לחיזוק האמונה והביטחון בה' יתברך.

ברוך שעשני כרצונו – בראיה אמונית

מאת: הרבנית ד"ר אילה גליקסברג*

בעיית הזהות האנושית אם גברית אם נשית ימיה כימי עולם, אולם מרבית ההגדרות לזהות הן התפתחותיות ותרבותיות בעוד זהות היא אותה תחושה המלווה את האדם כמענה לשאלה: מי אני, ומה תפקידי?

כשאדם וחווה שוטטו בגן העדן לאחר חטא עץ הדעת והקב"ה מבקש את האדם ושואלו: איכה? היכן אתה ה"אדם" איה אתה אותו האדם אשר בראתי, שקבל עתה זהות חדשה לאחר האכילה מעץ הדעת.

מתוך העונש שהטיל הקב"ה על אדם וחווה אנו למדים מה תפקידם הראשוני, כי הענישה הייתה במהותם: ואדם הראשון נקרא אדם "כי מאדמה לוקח" ועבודתו נקשרת בה על כן "קוץ ודורדר תצמיח" ו"בזיעת אפריך תאכל לחם". והאישה? - המכונה גם בשם חוה - אם כל חי, "בעצב תלדי בנים".

וכאן יש לפתוח בשאלה הראשונה המתבקשת אם בפרק א' "זכר ונקבה ברא אותם" ואילו לאחר מכן בפרק ב' בא הספור של הפלת התרדמה על האדם ויצירת חוה מן ה"צלע". האומנם חסרה לאדם צלע? ומי הם אותם "זכר ונקבה בראם"?

המדרש באבות דר' נתן א' מפרש: "כשברא הקב"ה לאדם הראשון, צר אותו פנים ואחור" שנבראו מחוברים בגבם ובתרדמה הפריד הקב"ה ביניהם וכך נוצרו שתי ישויות של אדם וחווה, כל אחד לתפקידו כל אחת למשימותיה.

צלע - אפשר להסביר צד, דופן, כמו צלע המזבח, או משולש שווה צלעות. ה"צלע" של האדם היא כאמור, עמוד השדרה בו היו מחוברים. משהופרדו נפגשו פנים אל פנים ויכלו להשיח זה עם זה כי מה הוא האדם אם לא "רוח ממללא" הרוח של האדם המביאה את הדבור היא ממאפייני האדם. וכל עוד לא מצא האדם בר שיח לא הגשים את עצמו. בהפרדה בין אדם לחווה וביצירת שתי זהויות ניתנה לאדם האפשרות של שיח אנושי לטוב ולמוטב.

במחשבה יש קו מחבר בין האיש והאישה, כמו גם בדרגה הרוחנית הגבוהה ביותר - הנבואה, אין הבדל עקרוני, ההבדל הוא בתפקוד ובפונקציות המוטלות עליהם.

להיות אישה

קבלה עצמית עם כל המשתמע מכך, זו ראשית חכמה, אך יחד עם זאת כיצד נבנית האישיות והזהות העצמית?! בימים עברו הסביבה הקרובה הייתה בעיקרה ה"מודל"

* הכותבת היא מרצה לפילוסופיה, מומחית למגדר.

להזדהות, המשפחה המורחבת התמקמה בד"כ בקרבת מקום ולא התפזרה למרחבי מגורים. וכך ניצבו בפני כל ילדה קטנה סבתא, אמא, דודה, אחות ועוד.

כיום - החינוך עבר מן הבית אל בית הספר, והמשפחה הגרעינית בד"כ מצומצמת יותר כי כל יחידה נמצאת במקום מגורים שונה ויש השפעות "חינוכיות" ולא כל-כך "חינוכיות" של כלי תרבות מגוונים. יוצא מכך, שמרבית הילדות פוגשות מגוון מודלים ומתוכם הן מרכיבות לעצמן קליידוסקופ של מודל לחיקוי ותבנה את אישיותה. המודלים של המחנכים והמחנכות חייבים להיות בעלי שיעור קומה. בנושאים רגישים יודעות הלכה, וברור יותר ויותר שמורים - רבנים ככל שיהיו משכמם ומעלה, עלולים ליצור אי נוחות אצל הבנות. בנוסף לכך הבנות מבקשות לעיתים ליצור קירבה רעיונית עם המורה בנושאים מהותיים וברור מכך שיפה יותר וגם נכון שנשים תלמדנה את הבנות הלכות עדינות.

האמונה התמימה, שליוותה את אמותינו במשך דורות ועברה מאם לבת ובאותה מידה מאב לבן, החלה להיסדק במרחבי התרבות הכללים, מאידך הגישה הבלתי אמצעית אל מכמני הספרות והתרבות האמונית פתחה אפשרות לחיזוק האמונה, כי "ידע זה כוח" והכוח של ידיעת ההלכה מתוך המקורות, ישירות ללא מתווכים, ביכולתה להעצים את האמונה.

"אין חכמה לאישה אלא - בפלך" מחמאה נפלאה לעידן מסוים: לסרוג, לרקום, לתפור, כל מלאכת כפיים מכבדת את עושיה, אבל לא אחדש מאומה אם אדגיש את התפתחות הטכנולוגיה, שממעטת את הצורך בחכמת הכפיים, אם כי לא נס ליחה באופן מוחלט. ניתן לומר, שכיום מלאכת הכפיים היא תחביב ולא שאלה קיומית, אלא אם הופכים זאת מתחביב למקצוע.

דור המגדר

לכל דור ציפיות ותקוות משל עצמו בהתאם לשינויים הכלכליים, הטכנולוגיים והחברתיים. הדור, שנולד לאחר קום המדינה, רואה את מדינת ישראל כדבר המובן מאליו, ואין לצפות מבני הדור להתפעל מהיצירה הזאת ששמה מדינת ישראל, כפי שמתרגשים הללו שחוו שלטון זר וחווים חלום מתגשם. באותו מבחן ראיה אפשר לראות את בנות המאה ה-20, שנולדו אל תוך זכויות אזרחיות נשיות עם אפשרויות השכלה, רכישת מקצוע ויכולת להתפרנס בכבוד. בנות הדור העכשווי, הרואות כמובן מאליו את עניין רכישת ההשכלה למשל, ראוי שתלמדנה גם על המכשולים הקיימים באופציות החדשות, לכאורה הבלתי מוגבלות. פיתוח זהות נשית הוא אחד היסודות להבניית חברה בריאה. על פניו נראה כי שני המינים מקבלים חינוך שווה בגן הילדים, בביה"ס וכן הלאה. אך אין הדבר כך, יש אמנם נקודות ממשק אך בעקרון הקו החינוכי שונה, שלא לדבר על חינוך רגשי, חברתי ותכני, אלא על השיטה המנחה.

בן מתחנך בקו לינארי רציף

מגיל 0-6: תהיה חכם, תהיה גיבור ועוד תכונות שמשויכות לגברים.

מגיל 6-18: ממשיך אותו קו דרבון ללימודים ולהישגים

מגיל 18 ואילך הקו אינו משתנה: תהיה תלמיד חכם/גיבור/קצין/אקדמאי/איש עסקים העיקר שתצליח - תתפוס עמדה! בינתיים אתה גם יכול להתחתן ולהקים משפחה והמסלול הרציף יימשך.

הבת מתחנכת בזיגזגים

מגיל 0-6 המסר: תהיי חמודה, מתוקה וכו'.

מגיל 6-18: בתקופת הלימודים הבת נכנסת למעגל זהה לבנים: תצטייני.

מגיל 18 ואילך מקבלת הבת מסרים כפולים: את חייבת מקצוע/עליך להצליח בלימודים בשירות לאומי או צבא ובו זמנית נושפים לה בעורף: מתי תתחתני? ואם התחתנת, מתי תלדי? מה, עדין לא סיימת את התואר?

העידן שלנו חידד את העניין השוויוני והתחרותי. נכנסנו לתקופה הפמיניסטית, גם אם לא נקרא לה בשם זה, הרי ההשלכות של תנועה זו מציצות אלינו מכל מקום. הסיסמה "שוויון" זועקת מכל קיר, מה תעשה הבת על מנת שלא תישאר מאחור?

הבת הדתית בצומת אתגרים

החינוך להעמקת האמונה, לקיום מצוות ולאמונת חכמים היא היסוד המוצק והבלתי משתנה שיש להנחיל לבנותינו. הנושא הגמיש והמשתנה ממקום למקום ואף מבת לבת הוא הזהות הנשית העכשווית, שאין לה מודל אחד אלא מגוון סגנונות ומודלים. אני אישית החיליתי לעסוק במעמד האישה לפני כ-30 שנה במסגרת עבודת ה-m.a. שלי באוניברסיטת בר אילן. כתיבת מחקר, חדשני תחת הכותרת: ה"אישה ביהדות שווה יותר".

זו אכן אמונתי, בהשוואה לדתות אחרות ולפמיניזם, האישה ביהדות אכן שווה יותר מכל מה שחושבים או יודעים. בינתיים התפתחה תיאוריה פמיניסטית דתית, שאין אפשרות להתעלם ממנה אך יש להתאימה למגוון מסגרות וכל בת תיקח לדרכה את המתאים לה אישית. צריך לחנך את הבת לקבל החלטות התואמות את כישוריה ואת המבנה הנפשי שלה ובעיקר, לא לוותר על הזכות להיות אישה.

פילוסוף בשם היגל, שעסק בתורת המדינה בסוף המאה ה-18 דגל בשיטת ההתארגנות כיסוד להתחזקות היחיד, כי בהתארגנותם הם נעשים חזקים ובעלי

עוצמה מרובה, אחרת אינם אלא ערב רב. לשיטתו יש צורך באיזון בין שתי הגדרות חברתיות מרכזיות: 1. האדם הכלכלי. 2. האדם החברתי.

לטעמי, האדם הכלכלי היה בעיקר בשליטת האיש, שהתארגן באיגודים מקצועיים עוד בימי הביניים בגילדות מקצועיות. כיום נשים נכנסו אל המערך הכלכלי, אולם הן מפוזרות לרוחבה של ההתארגנות ומתקשות להיקלט במוקדי קבלת ההחלטות.

בתחום האדם החברתי יש לאישה מקום של כבוד ובמסגרת זו נעשות מרבית פעולות ההתנדבות, שחברה בריאה אינה יכולה להתקיים בלעדיה שעל כן "עולם חסד ייבנה".

אז איך מתמודדים עם כל המטלות שהושמו על כתפי האישה? תתמודדי רק אל תתמוטטי - הפתרון הוא בדרך כלל פרטי. לבת הדתית דילמות ייחודיות, כי אם בנות ישראל מאמצות תיאוריות אמריקאיות הרי אין זה תואם תמיד את דרכי התורה וההלכה.

הדרך - לאן ?!

ברבות השנים קבלו הנשים כלים נפלאים להתפתחות אישית ואת האפשרות הכמעט בלתי מוגבלת להשכיל ולהוסיף גם דעת יהודית. נוספו אפשרויות נרחבות לתעסוקה ולביסוס כלכלי ע"י לימוד מקצוע המכבד את עושהו.

כבר לפני 200 שנה נכתב בספר "המקנה לקידושין" שחובת הקניית המקצוע לבת הוא כחובת האב להשיא את בתו, כן "חייב ללמדה אומנות", כדי שיהא לה ממה להתפרנס. ובאשר לאישה שלמדה תורה פוסק הרב עובדיה יוסף שיש לנהוג בה כבוד: "דין אישה חכמה בתורה כדין איש חכם" (הרב מסתמך על שו"ע יו"ד סימן רמ"ד, סעי' ז').

אם הכול כל כך מובן אז מדוע יש הרבה מצוקות?

לא אוכל לנעול את דברי מבלי להשמיע קולן של בנות רבות משכילות ומבוססות כלכלית, שחוזרות ומלינות על כך שהפמיניזם או איך שתקראו לשדרוג מעמד האישה הרחיק אותן מהמטרה הבסיסית של הקמת משפחה והן יוצאות נפסדות. אין לי פתרון חד משמעי, אך יש לתת את הדעת והדיון: כיצד מאמצים דפוסים חדשים מבלי לקלקל את הקודמים. כמו כן הרדיפה אחרי קרירה גורמת לא אחת לדחות הקמת או הרחבת המשפחה גם במקרה שנישאים. האם זו אכן דרך היהדות?! - ספק! ואם יש שמצליחות להגשים חלומות רבים בו זמנית האם כל אחת מוכשרת לכך? התשובה היא לא.

כפי שאמרתי יש לתת לבנות את הכלים הנכונים לבחירה, להפגיש את הבנות עם מגוון נשים, כאלה שבחרו והצליחו במקצוען וכאלו שבחרו שלא להיכנס למעגל התחרותי - גם זו בחירה! כמובן, חשוב לבסס ולהעמיק את האמונה הדתית. ההחלטה במה לבחור היא אישית "ובחרת בחיים" - זו ההמלצה.

האתגרים המודרניים צריכים להיבדק תחת זכוכית מגדלת אמונית, כדי שבתפילתנו, כשאנו אומרות "שעשני כרצוני", נתכוון להודיה אמיתית לקב"ה, כגודל האמונה כך גודל הסיפוק.

מקומו של המחנך בטיפוח זהותו האמונית של התלמיד

הרב ראובן דוד*

כותב תלמיד בוגר י"ב: "חוסר זהות בין שתי דמויות דומיננטיות בחיי התלמיד, המחנך מחד והאב מאידך, המייצגים לעיתים עולמות בעלי ערכים שונים, מצד אחד מציב המחנך סטנדרט דתי לעיתים אנטי חומרי, ותלמיד נכנס לבלבול שלא תמיד הוא רואה את אביו קובע עיתים לתורה, או קם בבוקר למניין..."

התלמיד רואה במחנך דמות להזדהות, ברת משמעות לחיקוי ומאפיינת נורמות חיים, שעליו לאמצעם לפחות כמו באביו. המחנך צריך לדעת, להרגיש ולחוות תחושה זו של התלמיד בעת המפגש עמו.

הדיבור והמעשה של המחנך הן בחינוך ישיר - בשיח ובפעילות לימודית או חווייתית עם התלמיד, והן בחינוך העקיף - בדוגמא אישית של המחנך, חייבים להיות במעלה גבוהה באופן עקבי ותמידי, כי הדיבור והמעשה יוצרים יצירות בעולמו של התלמיד, שבמהלך הזמן מעצבות את אישיותו ומכשירות אותו למעלת השפעה על אחרים לטוב או חלילה למוטב.

מידת האחריות של המחנך כדמות משפיעה ממנפת את המחשבה, הדיבור והמעשה להיות ממקדי מטרה להשגת רווחים מידיים מחד וארוכי טווח מאידך.

יסודות החינוך לא השתנו אולי חלק מהדרכים השתנו. יש להיעזר בכלים המתחדשים בכל דור ודור כדי להגיע להישגים חינוכיים עם הדור.

יסוד ראשון: "חנוך לנער עפ"י דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה" (משלי כ"ב ו').

יסוד שני: "חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר" (משלי י"ג כ"ד).

שני יסודות אלו כביכול מנוגדים אחד לשני. יסוד ראשון מציין, שהמחנך צריך לבחון מהי דרכו של התלמיד, ולחנך אותו עפ"י דרכו, כי אם יחנכו שלא עפ"י דרכו יכשל. כדברי הגאון מוילנא על הפסוק "חנוך לנער": "כי האדם אי אפשר לשבור את דרכו, כלומר מזלו, שנולד בו וכו'. אלא שניתנה הבחירה ביד האדם שיוכל לאחוז במזלו ולהעמידו כפי שירצה - או צדיק או רשע או בינוני וכו' - לפי דרך מזלו וטבעו תחנכה ותדריכה לעשות מצוות, ואז גם כאשר יזקין לא יסור ממנה. אבל כשאתה מכריחו נגד טבעו, עתה ישמע לך, מיראתו אותך, אבל אחר כך בעת יסור עולך מעל צווארו יסור מזה, כי אי אפשר לו לשבור מזלו".

* הכותב משמש ראש ישיבת הדרום, רחובות

יש להתחקות אחר מזלו המתבטא ע"י התנהגותו הבראשיתית, תחומי התעניינותו ואז דרך מזלו לבחור את המהלכים הנכונים בעיצוב אישיותו שגם "כי יזקין לא יסור ממנה".

מאידך היסוד השני - "חושך שבטו שונא בנו, ואוהבו שחרו מוסר", מנתב אותנו לחנך את הילד עפ"י דפוסים ותכנים ידועים, ולא עפ"י תכונות ומזלו.

יסוד ראשון, עפ"י דרכו - מצביע על הצורך בבניית הקומה החינוכית המעצבת ומצמיחה ומעוררת את התוכיות הפנימית הקיימת בתלמיד בבחינת - עשה טוב. והיסוד השני - חושך שבטו - מנחה אותנו למנוע מתלמיד פעילות חיים שלילית מהמסד - ערכי חיים ועד הטפחות - קרבת אלוהים. בבחינת - סור מרע. העיסוק החינוכי צריך להיות בנושאים המלווים את האדם מילדותו ועד זקנותו כגון להיות טוב וישר. נושאים שמופסקים באמצע חיי האדם - כגון מקצוע, הם בבחינת אמצעים משרתים לעומת נושאים מהותיים המלווים את האדם מעת לידתו ועד תום חייו.

התהליך החינוכי מחייב שימת לב "שהיצירות" בצבירת ימי חיי האדם יישארו יציבות כל חייו, ככתוב אודות אברהם אבינו "ואברהם זקן בא בימים".

אברהם בא עם כל הימים שלמים, זכים וטהורים, אף יום לא נשאר מאחור, אלא כל יום עצב את זהותו, שלמותו הגיעה בתהליך צמיחתו בכל ימי חייו.

אנו מצויים בתקופה שהחינוך בה קשה מאוד. התקופה היא זו הנמצאת בין תקופת הסמכות לבין תקופת העצמיות, תקופת המימוש העצמי או העילוי העצמי.

סמכות ההורים והמורים לפני דור הייתה חד משמעית. בעזרת ה' יתברך, בעתיד הקרוב, בבא הגאולה, נחיה בתקופה שתתקיים בה הנבואה "ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר, דעו את ה', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' וגו'" (ירמיהו פרק ל"א, ל"ז).

כמו שבמלכות "אין מלכות אחת נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא", כך במלכות הערכים, אין ערך אחד מתפתח כל עוד הערך שלפניו לא הסתיים.

תקופת הסמכות החלה להתערער. תקופת העצמיות עדיין לא הגיעה. ואנו בתווך, בואקום, שגילויי החוצפה והעזות, וחיפוש ה"אני" הוא חלק ממצאות זו.

המחנך, המכיר את התקופה ויודע את קשייה, ימצא את הנתיב המחולל בין ביטוי לעצמיות התלמיד מחד לבין הסמכות מאידך, בין סור מרע לבין עשה טוב, בין שמאל דוחה ובין ימין מקרבת: היד החזקה, יד ימין, מקרבת ומשפיעה יותר מהיד החלשה, יד שמאל.

תהליכים חינוכיים

אנו מכירים תהליכים חינוכיים שונים, כגון: דחיסה, נסירה החיאה. תהליכי החיזוק נבחרים עפ"י תפיסת המחנך את תפקידו לעיצוב זהותו האמונית של הילד.

מחנך הסובר שנמצא לפניו ילד שאין בו מאומה יבין שעליו לדחוס ולמלא את הילד בידיעות, בהליכות חיים וכמה שיותר הרי זה משובח, והכלים המשרתים תהליך זה חייבים להיות מכלי הדחיסה.

מחנך הסובר שנמצא לפניו ילד שיש בו הכל, ישתמש בשני הנתיבים האחרים להם:

א. החיאה, לעורר את הטוב הפנימי לבא לידי ביטוי, והכלים המשרתים הם השקיה, מים, מגדנות ועוד.

ב. נסירה, ילד שמתנהג שלא כשורה, התכסו האורות הפנימיים ועלינו לנסר את הכיסויים והכלים המשרתים הם כלי הניסור.

הרב שלמה אבינר בספרו "החינוך הטבעי" (עמ' 175) מבהיר מה בין חינוך לאילוף? עניינו של החינוך הוא לעזור לילד לגלות את הכוחות הגלומים בטבעו. לא להכניס בו אישיות שהיא זרה לו, או להטביע בו תכונות שאין בו, פעולות כאלה הן אילוף ולא חינוך, ופעולת האילוף מתאימה לבעלי חיים, לא לילדים.

הרב קוק במאמרו "קרבת אלוהים" (מאמרי הראיה א') מציין "כי הלא איננו מכירים את החינוך בתור בורא דברים חדשים בנשמת המתחנך. כי אם בתור מפקח ומוציא מן ההעלם אל הגלוי ומן הכוח אל הפועל מה שהוא גנוז בו בכוח..."

הכל מצוי בפנימיותו של האדם, המחנך צריך לחשוף את האורות הגלומים בתלמיד ולהביא אורות אלה לביטוי מעשי, להוציא מן הכוח אל הפועל.

מצווה עלינו ללמד את בנינו תורה, שנאמר "ושיננת לבניך ודיברת בהם", "והגית בו יומם ולילה", מה עלינו לעשות כשתלמיד לא רוצה ללמוד, אין לו חשק ללמוד?

מנחה אותנו הרב שלמה אבינר בספרו "החינוך הטבעי" (בעמ' 185):

"לא כל ילד חייב להיות תלמיד חכם. אין דין בתורה האומר שכל כלל ישראל חייבים להיות תלמידי חכמים. עדיף שהילד יהיה בעל מלאכה ירא שמים ומצליח, מאשר לומד תורה מפוספס. הילד צריך להיות מה שמתאים לו להיות. אם אנו מאבחנים שהילד מוכשר להיות תלמיד חכם, צריך לעורר אצלו את החשק ללמוד. על מנת לעורר חשק צריך להתאזר בהרבה מאוד סבלנות. אם אין לילד חשק ללמוד תורה - יש לעזוב אותו לנפשו ולחכות חודש, שנה, שנתיים. אי אפשר להכריח. אם נכריח ניצור אצלו תגובה נגדית, וסופו שישנא את התורה. איננו חייבים להציע את ילדינו מגיל שלוש בדרך אל תואר "גדול הדור". יש שהתחילו בגיל שלוש ונתקעו בגיל חמש, ויש שהתחילו בגיל עשר וצמחו להיות תלמידי חכמים. אם אין לילד חשק ללמוד תורה יש לחכות בסבלנות, לנסות באמצעים שונים לעורר את החשק ולגרום שיהיה לו נעים ללמוד תורה. עדיף, שילמד שתי דקות מתוך נעימות והנאה, מאשר שעה שלמה מתוך הכרח".

יסוד זה מובא במדרש תנחומא (שמות כ"ה) "משה ידבר והאלוהים יענו בקול (שמות י"ט) בוא וראה איך היה הקול יוצא אצל ישראל, כל אחד ואחד לפי כוחו. הזקנים היו שומעים את הקול לפי כוחם, והבחורים לפי כוחם, והנערים לפי כוחם, והקטנים לפי כוחם, והיונקים לפי כוחם, והנשים לפי כוחן, ואף משה לפי כוחו שנאמר משה ידבר והאלוהים יענו בקול, בקול שהיה יכול משה לסבול, וכך הוא אומר (תהילים כ"ט, י"ד) :

קול ה' בכח - בכוחו לא נאמר, אלא "בכח" שכל אחד ואחד יכול לסבול. וכן "לפי דעתו של בן אביו מלמדו" (מסכת פסחים פרק י' משנה ד').

בידוע, לימוד תורה זה אחד התהליכים החינוכיים המשמעותיים בעיצוב זהותו האמונית של התלמיד. בתהליך זה נעזר באופן המעורר לקרבת אלוהים ולא חלילה המרחיקו.

ספר חסידים (סימן ש"ח) מבאר את הפסוק חנוך לנער עפ"י דרכו "אם תראה שיצליח במקרא ולא בתלמוד אל תדחק לו השעה ללמדו תלמוד, ואם יבין תלמוד אל תדחק אותו ללמדו מקרא - במה שיוודע תחנכהו. בן חמש עשרה לתלמוד, מאי נפקא מינה? אלא כוון שאדם רואה שאין בנו זוכה לתלמוד ילמד לו הלכות הגדולות ומדרשים וקריאה". אין להאיץ את הדרך. יש לעלות בשלבי הסולם החינוכי והלימודי לפי קצב התלמיד. מלאכת החינוך היא המלאכה הקשה ביותר, כי היא תלויה גם בנוותן - המחנך, וגם במקבל - התלמיד.

למחנך יש דרך משלו, ולתלמיד יש דרך משלו. כיצד יפגשו הדרכים? מעורר אותנו הרב קוק (בהסכמות הראי"ה פ"ח עמ' 107-108) על הפסוק "חנוך לנער עפ"י דרכו": "כאן בפרשה קטנה זו כל סוד החינוך הוא מונח, הננו למדים שגם לנער בהגיעו לגיל החינוך כבר יש לו דרך מיוחד, דרך שלו.

ואם יש לו דרכו המיוחד לו, אין ספק שאנחנו הגדולים אשר כבר התרחקנו מאותה הדרך של הנער. הימים ושטף החיים נשא אותנו הלאה, הננו חייבים בבואנו לחנך את הנער, לשוב ולהסתכל בנשמת הנוער, להבין את דרכו, כדי שנוכל לחנכו, עפ"י דרכו, ואז, רק אז בטוחים נהיה שהתוצאה של חינוך כזה תהיה אותה השאיפה אשר אנחנו עורגים, כי גם יזקין לא יסור ממנה".

הסתכלות בנשמת הנוער, הבנת דרכו - כיצד? השיחה האישית עשויה לתרום רבות להצלחת המשימה החינוכית ועיצוב זהותו האמונית של התלמיד. יש להכין היטב את השיחה האישית, כדי שרווחיה יהיו מרביים.

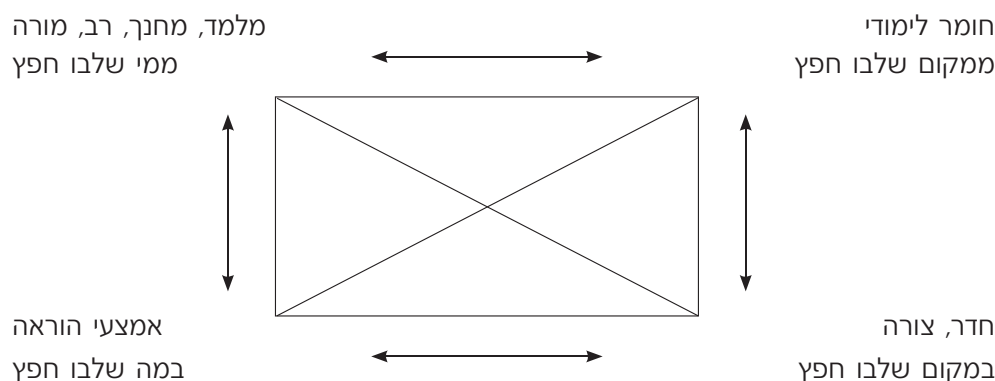
ישנם ארבעה היגדים המצביעים מה מעורר את הלומד לרצות ללמוד.

א. אמר רבי אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ.

ב. אמר רבא לעולם ילמד אדם תורה במקום שלבו חפץ. (מסכת עבודה זרה דף י"ט עמוד א')

ג. אמר רבי אין אדם לומד תורה אלא במה שלבו חפץ.

ד. אמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה ממי שלבו חפץ. (ילקוט שמעוני תהילים תרצ"ד)

גם לשיחה האישית יש לאפיין את כל האלמנטים של רצון לקבל. תוכן השיחה, מקום השיחה, באילו אמצעים תתנהל השיחה ומעל הכל מי המחנך המשווה, במצב הרוח, פותחים במשפטים מעוררי תקשורת. ולא משפטים חוסמי תקשורת. מתחילים עם הבעיות או מתחילים עם החיובי שבתלמיד. "באשר משפטו שם פעלו", כדי שהתלמיד יקבל תוכחה היא צריכה להיות מלווה בשבח, ותמיד יש באדם דברי שבח.

הכר את התלמיד. יכולתו, מצבו המשפחתי, מצבו החברתי, מצבו הנפשי, מקום מגוריו, האוכלוסייה שבה הוא גר.

יצירת אוירה נעימה, העיתוי, המקום, המשתתפים. תוכן השיחה, ידיעת מטרותיה, קשר ידידותי ומעל הכל - מוכנות לשמוע ולא רק להשמיע.

יתכן ובמהלך השיחה האישית יתבקש להעניש את התלמיד, אנו חייבים לתת לתלמיד את ההרגשה שהעונש הוא בבחינת מקל נעם, ולא מקל חובלים, שהענישה היא חלק מעצב בהתנהגות טובה ולא תחושה מתנכרת. בקבלת החלטות, חלק מהן חייבות להיות מענה לצרכיו, וקיום רצונותיו של התלמיד. נתקשה לבקש מתלמיד לקבל על עצמו משימות ופעולות עפ"י דרישתנו מבלי להיענות לשום בקשה שלו.

אנו משקיעים זמן רב בטיפול בבעיות חריגות של תלמידים, תהליכים חינוכיים נכונים יצמצמו לכדי מינימום את העיסוק בבעיות אילו. נשקיע מחשבה וזמן בתהליכים של עשה טוב, תוך מתן אמון מלא ביכולת התלמיד, בהתחשבות רבה בעולמות הנוספים שהתלמיד נפגש אתם ובמיוחד בדמויות נוספות החשובות לו שלפעמים אינם בהלימה לזרימה החינוכית שאנו מנסים לעורר ולהניע בבתי החינוך.

במילה מחנך טמונות שלש מילים משמעותיות בעבודת החינוך,

מח, נח, חן. התבונה, הארת הפנים והסבלנות הם אבני יסוד בתקשורת בינאישית בכלל ועם תלמידים בפרט.

לסיכום:

- א. המחנך משמש דמות משמעותית בעיצוב זהותו האמונית של התלמיד.
- ב. מידת האחריות, שהמחנך מקבל על עצמו ממנפת את מגוון הפעילות החינוכית להגיע להצלחה במשימה חשובה זו.
- ג. מציאת הנתיב החינוכי בהתחשב בנושאים דלהלן:
 1. יסודות החינוך - "חנוך לנער עפ"י דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה". ו"חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר".
 2. הכרת התקופה - בין תקופת הסמכות לתקופת המימוש העצמי או העילוי העצמי.
 3. המבנה בין נושאים מהותיים לבין נושאים משרתים ובחינה זו מסייעת ביכולת הגמישות בתהליכים חינוכיים.
 4. הבחנה בין שיטות חינוך, דחיסה, נסירה והחייאה. כמתאם לידיעה מי האדם - התלמיד העומד מולנו.
 5. הלמידה כמשפיעה מרכזית בטיפול זהות אמונית ויש להתאימה ליכולותיו ורצונותיו של התלמיד.
 6. חשיבותה של השיחה האישית (בתכניה מיקומה מטרותיה והאווירה הכללית).

אשרי האדם שקבל על עצמו לעסוק במשימת החינוך, וההשתדלות שלמטה תעורר סייעתא דשמיא להצליח להביא אותנו ואת תלמידינו לאמונה עד התחושה של "ואני קרבת אלוהים לי טוב" (תהילים ע"ג כ"ח).

“הן יקטלני לו אייחל” (איוב יג, טו) שואלים את הבורא: למה?

מאת: הרב אריה הנדלר*

(המאמר נכתב כתשובה לתלמיד בעקבות המסע לפולין)

השאלה שאתה מעלה במכתבך עתיקה כימי עולם: למה? המכתב שלהלן מהווה ההתייחסות, ואני מדגיש את המילה ‘התייחסות’, ולא את המילה ‘תשובה’ שכן אינני איש תשובה (על משקל ‘איש בשורה’) היום, אלא איש התייחסות.

אנחנו עומדים לפני הבורא, ושואלים למה? בדברך מזכרים תשובות שנתת לעצמך או שמעת מאחרים, אולם אם ממני הנך מצפה לתשובה, צר לי לאכזב, מאז שהתחלתי לעסוק בנושא השואה, אין לי תשובות לשאלות. תשובותיי עלו בעשן כבשני המשרפות. לכל תשובה שתינתן יש שאלה טובה ממנה. אני יודע, שאתה מצפה למשהו אחר, לאיזו תשובה שתסביר, שתנתח בצורה הגיונית מדוע הגיע להם, לנו, כל הסבל הזה, אבל אני לא יכול לפרש לך שום דבר. עמוק מזה, אינני יכול לפרש לך שום דבר משום שהאלוקים שלי הוא אלוקים לא כל כך מובן בשכלי האנושי המוגבל. אלוקים שבני האדם יכולים לשפוט אותו הוא אלוקים שצריך להחליף אותו. בעצם ההגדרה של האלוקים כאלוקים, הוא בלתי ניתן לשיפוט בכוחות ההיגיון שלנו כבני אדם.

אתה שואל במכתבך הרבה שאלות בסגנון של “למה זה מגיע לו, לבני משפחתו וכו’”, אינני חושב שמישהו מסביר את מה שקרה בנימוק של התחשבות מסוג “מגיע לו”. עלינו להתחזק בהבנה שיש כאן מהלך גדול של הנהגת הקב”ה, מהלך שאנחנו נמצאים בתוכו ואין לנו את האפשרות לראות את כולו. מהלך זה נמצא למעלה מכל התחשבות פרטית. חז”ל מתארים את שקרה בבית ר’ מאיר כששני בניו נפטרו בשבת. אשתו ברוריה, שהייתה ככל הנראה מאמינה גדולה, לא סיפרה לו דבר על האסון שקרה להם. במוצאי שבת אמרה לו “פיקדון היה לנו, בא בעל הפיקדון ולקח את פקדונו”. משמעות הדברים היא שנקודת המוצא של האדם המאמין היא שאנו מקבלים פיקדון יקר וחשוב, שבורא עולם בוחר בנו להיות השומרים של פיקדון זה, וברצותו נלקח הפיקדון חזרה. זה כואב בדיוק כפי שכאב ליונה על הקיקיון שבין לילה היה ובין לילה אבד, אבל נקודת המוצא היא שאת הקיקיון קבלנו במתנה. כך אנו מקבלים בפיקדון את החיים שלנו, את הילדים שלנו, את ההורים שלנו, את הבריאות שלנו וכו’. ברור שאין כוונתו של בורא עולם לתת לנו משהו כדי לפגוע בנו אחר כך. אלא שיש לו סיבות טובות לכך שאין מובנות לנו.

* הרב אריה הנדלר – סגן ראש ישיבת שעלבים, מוביל מסעות לפולין.

אל לנו להתייחס למה שקרה במהלך השואה במימד של "מגיע" / "לא מגיע", אלא צריך לנסות להבין את הסיבה בגללה הקב"ה החליט להניע מהלך גדול של שיבה לארץ ישראל, וקניינה של הארץ הזו בייסורים רבים וגדולים. למה? אינני יכול לומר. אבל דבר אחד אני יכול לומר, שהמדובר כאן על מהלך גדול, על הנהגה כוללת, שבמסגרתה בורא עולם פועל.

אתה טוען בדברך כי אם הקב"ה בחר בנו בתור השליחים שלו היינו צריכים לקבל על כך זימון! האומנם? חז"ל לא חשבו כך. חז"ל אומרים: "בעל כרחך אתה נולד ובעל כרחך אתה מת". במילים "בעל כרחך אתה נולד" הם משקפים את הקושי שיש בחיים, את המטלות, את הרגעים הקשים, את הנקודות שבהן אנחנו אומרים לעצמנו, שאם היו שואלים אותנו היינו מעדיפים חיים אחרים. איש לא נתן לנו זימון, מפני שאיש איננו חייב לנו כלום כי בעל כורחנו אנו נולדים. מאידך, אומרים חז"ל "ובעל כרחך אתה מת" – משקף את האהבה הגדולה שלנו לחיים גם במקרה והחיים לא כל כך מיטיבים אתנו, אין אדם שירצה לעזוב את החיים רק משום שקשה לו.

אני יודע שאין זה פשוט להרגיש שאתה שחקן על לוח השחמט של משהו אחר. כאן מדברת מגרוננו הגאוה האנושית. זו הרוצה להכתיב את המהלכים בכוחות עצמה ואינה מוכנה לקבל את העובדה הפשוטה שלא הכול נתון בידיים שלה.

הבה ונאמר לרגע, אין אלוקים! האם השאלות תחלופנה? לא! פשוט לא יהיה יותר למי להפנות אותן, נרגיש את עצמנו חסרי אונים אל מול איתני הטבע, נרגיש שאנחנו כל כך קטנים ויש אחרים המניעים אותנו ולעיתים אף בניגוד לרצוננו. אני מעדיף את הגישה האומרת שחסר אונים אני, אך את גורלי הפקדתי בידי מנהיג העולם. המצב העובדתי שלי לא השתנה, אבל ההכרה הזו נותנת לי המון כוח לסבול ולהכיר שיש לי תפקיד בכל המערך הזה ואינני קרוב של תאונה עולמית, שבמקרה נפלה עלי בדיוק.

באנו לעולם לא מתוך בחירה, אלא משום שיש בורא לעולם ויש לו תכנית מקיפה מאד שכלל בני האדם עלי אדמות שותפים לה. איננו יודעים את כל התכנית, אנו עתידים לדעת אותה באחרית הימים שהרי באמצע הסיפור לא קוראים את סופו. הכול מקופל בעתיד. "אז ימלא שחוק פינ" אז נוכל לצחוק עם כל הלב, משום שאז יתבררו לנו הדברים שחשבנו אותם כדברים שליליים במהלך הדרך. השאלות תתורצנה במהלך של הבנה כוללת ולא במחיר של תירוצים מקומיים וגם השאלות הרגשיות העמוקות ביותר תיושבנה.

ממכתבך ניכר כי "לא טוב לך". אתה חש שנעשה אי צדק ואתה מפנה את השאלות אלי, בעוד שלמעשה היית רוצה לקבל תשובות מהאחראי על כל התהליך, מבורא עולם. נקודת המוצא היא שיש אל מי לפנות, שיש את מי להאשים, שיש על מי לשאול שאלות. בורא עולם יקר לנו ולכן אנו מנסים כל הזמן להבין אותו. אנו רוצים מאד שהנהגתו את העולם תהיה ברורה לנו וממילא נוכל לחיות איתו באהבה ובהרמוניה. כשלא הכול מובן לנו, כפי שכתבת משום ש"לא מחשבותי מחשבותיכם", אנו מתחילים לשאול ומחפשים תשובות כדי שנוכל להמשיך את

המערכת האהובה שיש לנו איתו, כי הוא יקר לנו. לפני שאנו ניגשים לכל תשובה או התייחסות לשאלות שאתה מעלה, אנחנו צריכים להבין את המקום שממנו אתה בא, ושממנו באים כל יראי ה' השואלים את ריבוננו של עולם שאלות תהייה נוקבות ככל שתהייה. המקום הוא מקום של קשר גדול וחם עם ריבוננו של עולם, קשר שאף אחד מאתנו לא רוצה להפסיד, ואולי מנקודה זו דווקא אנחנו צריכים לשאוב כוח אמוני, להבין כמה אנחנו קשורים בה' יתברך ועד כמה חשוב לנו לאהוב אותו ללא מחיצות. אולי דווקא ממקום של תמיהות וקושיות תצמח נקודה אמונית עמוקה עוד יותר, העומדת מעל לכל התמיהות שיש לנו. זו תהיה נקודת האהבה הגדולה של הקשר שלנו עם ריבוננו של עולם, נקודה המניעה אותנו להבנה שאי אפשר להבין.

אנו צריכים להתחזק באמונה כי "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא". האמונה הזו היא אמונה האומרת, שאינני מבין ויחד עם זאת אני מקבל עלי את הדין. אני מאמין, שבורא עולם עושה מה שהוא עושה, משום שזה הדבר הטוב ביותר לעשות לא בגלל שהוא לא מסוגל לעשות את זה אחרת, אלא בגלל שזה הטוב האמיתי. אינני רואה איך זה טוב אבל אני משתדל בכל כוחי להאמין שזה הטוב. יחד עם האמונה הגדולה הזו אנו צריכים להמשיך ולנהל את הדיאלוג, שמראה שאכפת לנו הקשר עם הקב"ה, המראה שאיכפת לנו מהדרך בה אנו לומדים להתייחס אליו בגלל דרכי ההנהגה שלו. דיאלוג שאמור לתת לנו את התחושה שיש מישהו ששומע אותנו גם אם אנחנו לא שומעים אותו.

בחוברת ראיונות על השואה ולקחה עם הרב עמיטל, ראש ישיבת אלון שבות בגוש עציון, מתבטא הרב עמיטל על השואה ועל הקשר שהולידה השואה אצלו עם אלוקים במילים: "את אלוקים שמעתי לכל אורך הדרך. קולו נשמע בבירור, אך לא הבנתי מילה אחת מכל אשר דיבר". הדיאלוג הזה הוא הקשר, הוא הקול הפנימי שאנו שומעים בתוכנו. השאלות הן הסיבה לכך, שאין אנו מבינים מילה אחת מכל אשר ידבר, אבל אנו שומעים את הקול. נסה להיאחז בקול הזה ובתחושה האמיתית של הדיאלוג הזה בשעה שאתה מתפלל. אני משוכנע כי התחושה הזו של השיחה בינך ובין אלוקיך תיתן לך המון כוח. ואולי, אולי, אולי בהמשך הדרך תבאנה גם התשובות, אלה שלא באות מהשכל, תשובות שאינן מתמטיות אבל באות מן הלב ומהרגש הדתי הפנימי שלך, רגש אשר נולד, התפתח והתחזק במהלך הדיאלוג הנוקב שאתה מנהל בינך לבין אלוקים.

אם ניקח את הדברים למישור הרחב יותר של תהליכים לאומיים כוללים, הרי שייתכן ומתוך כל המהלך הזה תצמח דרך אמונית חזקה ועמוקה יותר מכל מה שראה העם היהודי במשך כל שנות גלותו. זהו תהליך שמתחיל אצלנו כאומה מהשואה ועד ימינו אלה, זהו תהליך של "הן יקטלני לו אייחל" (איוב). בחוברת המוזכרת לעיל מדגיש הרב עמיטל את השינוי האמוני, שחל בו אישית ולדעתו גם בכלל ישראל בעקבות

השוואה. הוא טוען בעקשנות שיש מהלך אמוני חדש המציב את האדם בדרגה אמונית שהיא מעבר לשאלות של שכר ועונש אלא דרגה של קבלה גדולה של ריבונו של עולם בין לטוב ובין לרע. בהקשר זה מביא שם הרב עמיטל מדרש חז"ל על הפסוק "צרור המור דודי לי" אמרו חז"ל: "צרור המור, אף על פי שמיצר לי ואף על פי שמימר (כלומר שעושה לי מר) בכל זאת דודי לי". ואף על פי שמיצר לי ואף על פי שמימר לי, דודי לי. צומחת כאן אהבה גדולה שהיא מעבר לתנאים הסביבתיים, מעין אהבה שאיננה תלויה עוד בשום דבר. וכבר אמרו חכמים שכל אהבה שאיננה תלויה בדבר סופה להתקיים.

להלן קטע מספר הזוהר בתרגום חופשי שלי ובדילוגים נצרכים: "שלמה אמר (קהלת ד) ושבתי אני ואראה את כל העשוקים אשר נעשו תחת השמש והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם... מי הם אותם העשוקים, אלו הם התינוקות שמתים בזרועות אימותיהם שהם עשוקים מכמה וכמה צדדים... מהו שכתוב אשר נעשו... שכבר נעשו וגדלו ובאו בגוף לעולם הזה ולבסוף נעשקו... והם מורידים דמעות לפני הקב"ה וטוענים טענה מה נתחייבו שדנו אותם בדין כה קשה... ו אין להם מנחם ואין מי שישב להם מילה שתתישב על ליבם... " ומה שאמר והנה דמעת העשוקים אלו הם שמתים בזרועות אימותיהם הם גורמים להוריד דמעות לכל בני העולם כי אין דמעות שיוצאות מן הלב כאותן דמעות שכל בני העולם תמהים ואומרים דינו של הקב"ה ישרים הם? אותם מסכנים תינוקות מה חבו ומדוע מתו? היכן הוא דינו הישר שעושה בורא עולם, אם בחובת אבותיהם הסתלקו מהעולם למה? ודאי אין להם מנחם. זאת ועוד, הנה דמעת העשוקים אותה דמעה שלהם מגינה על החיים... ועליהם כתוב מפי עוללים ויונקים יסדת עז, ומהי התועלת שהם מביאים שם ומדוע הם עולים לשם, שכתוב למען צורריך להשבית אויב ומתנקם...

נדהמתי מהקטע הזה. יש כאן דוגמא לשאלה שלכאורה אין לה מענה. ואכן זו הסיבה שהזוהר אומר שאין להם מנחם. לא זו בלבד אלא שהתהיות הללו גורמות לכל בני העולם להוריד דמעות ולתהות על דינו של הקב"ה, ואין להן מנחם. השאלות נשארות בחלל האוויר עם כל העוצמה שלהן. הנגיעה בדמעתם של תינוקות שלא חבו ולא חטאו היא נגיעה בנקודה רגישה מאד, אמוציונאלית מאד, ולמרות זאת הזוהר לא חשש לעשות זאת. יש כאן אומץ אמוני גדול מאד להבין שלא על הכול יש לנו תשובות ויש שאלות שנשארות פתוחות. אבל יש עוד משהו והוא ההבנה שהשאלות הללו לא הולכות לאיבוד. הקב"ה אוסף את השאלות הללו והופך אותן לכוח עצום, שמטרתו להשבית אויב ומתנקם. הדמעות הללו, שיסודן בקשר החם ובאהבה הגדולה שבין הברואים לבין בוראם מייסדות עוז, הן מייסדות עוז אמוני שעתיד להשבית אויב ומתנקם. הדמעות שהזוהר מדבר עליהן הן דמעות על חילול ה' הנורא, שנוצר כשכל בני העולם מתחילים להקשות קושיות על בורא עולם ולתהות על משפט דינו והדמעות הללו מביאות לדאגה למען כבוד שמים, לרצון עמוק שיסולק ההסתר מדרכי הנהגתו את העולם ויושבית אויב ומתנקם. דמעות חמות הבאות מתוך אהבה וצער על שמו הגדול המתחלל בגויים.

מעשה בבית כנסת אחד שמאות התפללו בו ביום הכיפורים. כשהגיעו לתפילת נעילה תלו

את עיניהם למצוא מי יעבור לפני התיבה ויעורר רחמי שמים על כלל ישראל. היה שם אחד מן החטופים שנחטפו בילדותם לעבודת הצבא של הצאר ניקולאי. איש זה, צלקות היו חרותות בבשרו בסבל שסבל בעבור קיום המצוות ושמירת אמונתו בצבא הצאר. החליט הציבור, שאיש זה ראוי הוא שיעבור לפני התיבה. ירד הלה לפני התיבה, אמר "אשרי" ו"בא לציון" כמקובל ובטרם התחיל באמירת קדיש אמר בקול גדול: "ריבונו של עולם, על מי תרצה שנאמר קדיש, הורים אין לי, שכבר מתו, אישה אין לי שלא יכולתי לשאת אישה בהיותי בעבודת הצבא, ילדים אין לי לפי שלא נשאתי אישה, על מי אומר קדיש, עליך ריבונו של עולם, עליך אומר קדיש, על שמך הגדול והנורא המחולל בגויים, יתגדל ויתקדש שמייה רבא".

כשאני מחבר את הדיונים האמוניים, את השאלות העמוקות, את התהיות האינוסופיות המתעוררות בעקבות ההתמודדות עם זוועות השואה, אני חש את האהבה העצומה כלפי ריבונו של עולם ואת הצער הגדול על חילול ה'. עולם אמוני עמוק ונורא הולך ונבנה מתוך תהיות והולך אל הדרגה העצומה של "הן יקטלני לו אייחל". כך היא דרכו של עולם מלך בשר ודם, כשהוא בונה פלטין הוא בונה אותו במקום משובח וטוב, אבל מלך מלכי המלכים "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ והארץ הייתה תוהו ובוהו וחשך על פני תהום ורוח אלוקים מרחפת על פני המים, ויאמר אלוקים יהי אור", עולמו של אלוקים נברא על התוהו. הרמב"ן מבאר, שהמילה "תוהו" באה מהשורש של תהייה. התהייה, החסר, הגעגועים, הריק והאהבה הם הבסיס לבנינו של עולם האמונה. דווקא מתוך התהייה והחיפוש של "לך אמר ליבי בקשו פני" באה ההחלטה "את פניך ה' אבקש" ובעקבותיה התחינה "אל תסתר פניך ממני אל תט באף עבדך" (תהילים ט', כ"ז) ובעקבותיה ההרגשה "כי אבי ואימי עזבוני וה' יאספני".